

FRAKNÓI VILMOS BÉKETERVE 1917 ŐSZÉN

FAZEKAS CSABA

Történetíró és politikai elemző

Fraknói Vilmos (1843–1924) nagyváradai kanonok, címzetes apát majd püspök, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, főtársa a magyar történetírás egyik legnagyobb hatású egyénisége volt, számos forráskiadványa, monográfiája máig meghatározó jelentőségű Mátyás király, Pázmány Péter, Martinovics Ignác, az Apostoli Szentszék és Magyarország kapcsolatai, valamint számos más történelmi személy és korszak vonatkozásában. Életrajzai nem vagy alig említik viszont, hogy a rendkívüli munkabírási, termékeny és iskolateremtő történész közéleti kérdések iránt is élénken érdeklődött.¹ Fraknói jól felkészült politikai elemző benyomását kelti az első világháború eseményeinek értékelésével, a lehetséges következményekkel foglalkozó tanulmányaiban.² Magyaroként, illetve ekkor az Osztrák–Magyar Monarchia polgáraként, érthetően a központi hatalmak érdekeit tartotta szem előtt, ugyanakkor érezhetően igyekezett kiegyensúlyozott, történetíróhoz méltó módon elfogulatlan diagnózisokat felállítani, a háborús felek megbékélését előmozdító javaslatokat megfogalmazni.

Alábbiakban ennek egyik példáját és fogadtatását foglaljuk össze röviden. 1917 őszén megfogalmazott béketervét úgy is jellemezhetnénk, mint a „történetíró a nagypolitikában” jelenség egyik példáját. Fraknói akkor fogalmazta meg a háború lezárását elérni hivatott béketervét, amikor – a világháború negyedik esztendejébe lépve – már politikusok számos elképzelésnek hangot adtak a fegyveres konfliktus lezárása, a békekötés módozatai és a háború utáni Európa politikai térképének megrajzolása érdekében. A sajtóban szinte naponta jelentek meg hírek újabb és újabb kezdeményezésekről, valóságos „ötletbörze” képe rajzolódott ki, ám a diplomáciai erőfeszítések folyamatosan megfeneklettek a hadviselő felek érdekeinek ellentétei miatt.

Fraknóiból több tényező együttállása válhatta ki, hogy 1917. szeptember elején béketervet fogalmazzon meg. Egyrészt erre sarkallták történelmi kutatásainak tanulságai. A magyar történelem általa jól ismert és kutatott eredményei között előképeket vélt felfedezni, amelyek a szemében alátámasztották a múlt „üzeneteinek” lehetséges aktualizálását. Továbbá ekkoriban (augusztus 16-án) került nyilvánosság-

¹ Megjegyezzük, monografikus szintű vagy összefoglaló jellegű Fraknói-életrajz nem készült, legutóbbi méltatásaiból lásd TÓTH 2018.

² Vonatkozó munkásságának néhány darabja: FRAKNÓI 1916/a; 1916/b; 1917/b; 1918. Önálló tanulmányok formájában: FRAKNÓI 1917/a; 1919.

ra a diplomáciában aktivizálódó XV. Benedek pápa béketerve, mely részletes le szerelési, illetve nemzetközi békebíróóság felállítására vonatkozó javaslatokat tartalmazott, minden hadviselő félnek igyekezett valamit úgy felajánlani, hogy úgy érezze, kap is valamit cserébe. A háborús kormányok udvariasan, de többé-kevésbé határozottan utasították vissza a pápa kezdeményezését, amely kiábrándítóan hatott a katolikus világegyház fejére.³ Emellett Fraknóit az a körülmény is cselekvésre sarkallta, hogy változás következett be a magyar kormány élén: az uralkodó, I. (magyar trónon: IV.) Károly 1917. augusztus 20-án nevezte ki miniszterelnökké a rutinos Wekerle Sándort, ami nyilvánvalóan a háború lezárásának előmozdításával függött össze, és az új kormány szeptember eleji parlamenti bemutatkozása jó lehetőséget kínált a katolikus egyházból induló békekezdeményezés propagálására.

Fraknói Vilmos béketerve

A neves pap történész által megfogalmazott béketerv szövege az alábbi volt:⁴

Fraknói Vilmos: A béke érdekében. Nyílt levél Prohászka Ottokár püspök és Gieswein Sándor prelátnak urakhoz.

Tátralomnic, szept. 5.

Azok a milliók, kik XV. Benedek emelkedett szellemtől és nemes szívtől sugalmazott békejavaslatát lelkesedéssel és bizalommal üdvözölték, nem mondhatnak le a reményről, hogy bölcsességének sikerülni fog elgördíteni a nagy követ, mellyel az Egyesült Államok elnöke⁵ az igazságos és tartós béke eszméjét eltemette, eltorlaszoltatni vélte.

Ezen nehéz föladata megoldásában Méltóságok – nem kétlem – a magyar országgyűlés legközelebb tartandó ülésében felszólalásukkal a Szentatyát támogatni fogják.

Ezért felhívom figyelmüket egy nevezetes nyilatkozatra, mely viszont (augusztus 10-én) az angol parlamentben hangzott el, de sajnos sem ott, sem egyebütt visszhangra nem talált.

Lord Newton,⁶ ki az angol kormány megbízásából Hágában a német kormány által kiküldött Friedrich tábornokkal a hadifoglyok sorsának enyhítése ügyében

³ GÁRDONYI 2015, 327–328.

⁴ *Alkotmány* 1917. szeptember 8. 1.

⁵ Az Egyesült Államok elnöke 1913–1921 között Thomas Woodrow Wilson volt, híres, 14 pontos béketervét 1918 januárjában tette közzé, de az USA 1917. áprilisi hadba lépése után is gyakran foglalt állást a háború befejezése érdekében.

⁶ Thomas Newton angol konzervatív főrend, diplomata, 1917–1918-ban az angol kormány megbízottja a Hágában folytatott hadifogolycsere-tárgyalásokon, később az első világháborút lezáró békeszerződések igazságtalanságát hangoztató véleménye miatt Magyarországon is ismertté vált.

tárgyalt, jelentését mutatta be. Utalva arra, hogy ellene a túlzott előzékenység vádját emelték, tiszteletre méltó nyíltsággal így szólott:

„Ellentétben előjáróim, alárendeltjeim és barátaim felfogásával, sohasem titkoltam meggyőződésemet, hogy néhány órai eszmecserevel többet lehet elérni, mint heteken és hónapokon át folytatott jegyzékváltással. Nézetem helyességét mostani tárgyalásaim eredményei igazolták.”

Fel kell vetnünk azt a kérdést: vajon ezen igazság csak a hadifoglyok sorsára vonatkozó tárgyalásokban érvényes? Miért nem volna alkalmazandó a béke helyreállítására célzó egyeztetésekben?

Azonban a hadviselő felek kormányfőfői között az eszmecsere útjának megindításában elháríthatatlan akadályok állanak. A német birodalmi kancellár kinyilatkoztatta, hogy békeajánlatát, melyet méltatlan módon visszautasítottak, megújítani nem szabad. Az entente-hatalmak és az amerikai Egyesült Államok kormányai olyan előleges feltételeket állítottak fel, amelyekről biztosan tudták, hogy elfogadhatatlanok.

A diplomáciai technika ezen örvény áthidalására képtelen.

Egyébiránt, ha nem is csatlakozunk azokhoz, akik a modern diplomácia végleges csődjéről beszélnek, kétségtelen, hogy a bizalom akcióinak sikerében nagy mértékben meg van ingatva, amihez a hadviselő felek külügyi kormányai a háborút megelőző tárgyalásaik irományainak közzétételével is hozzájárultak.

Az entente-hatalmak kormányainak bűnös cselszövényei mellett végzetes hibák állanak, melyeket a központi hatalmak diplomatái követtek el. Két klasszikus példát kívánok felhozni.

Az ultimátumnak Belgrádban átnyújtásával egyidejűleg a német kormány Szentpétervárt kijelentette, hogy szövetségese, Szerbország integritását és szuverenitását érintetlenül fogja hagyni. Ellenben az osztrák és magyar külügyi kormány ezen biztosítást attól tette függővé, hogy a monarchia és Szerbország küzdelmébe harmadik hatalom nem avatkozik be. Ebből Szaszonov⁷ azt következtethette, hogy ha Oroszország beavatkozik, a monarchia Szerbországot anektálni, vagy hűbéres állammá degradálni törekszik; amire Bécsben és Budapesten senki sem gondolt.

Néhány nappal utóbb a német birodalmi kancellár, a koronatanács megállapodása értelmében, az angol követtel közölte, hogy Németország, ha Anglia semleges marad, a háború győzelmes befejezése után Franciaország területi integritását érintetlenül hagyja; de azon kérdésre, vajon ezen biztosítás Franciaország gyarmatterületeire is kiterjed-e, azt válaszolta, hogy e tekintetben hasonló nyilatkozat tételére nincs felhatalmazva. Ebből Sir Edward Grey⁸ azt következtette, hogy a német birodalom Algírt és Tuniszt megszerezni törekszik; amire Berlinben bizonyára senki sem gondolt.

⁷ Szergej Dmitrijevic Szaszonov Oroszország háborúpárti külügyminisztere volt 1916. júliusi lemondásáig.

⁸ Sir Edward Grey angol liberális politikus, 1905–1916 között az Egyesült Királyság külügyminisztere.

Mindkét helyen a béke fönntartása érdekében nyomást kívántak gyakorolni az entente-ra. De az ellenkező hatást érték el.

Előre látható, hogy a diplomaták, ha a tárgyalások kötelessége rájuk hárul, nem fognak bizalmat egymás iránt magukkal vinni.

A szociáldemokrata pártok kísérlete jogosulatlan volt, és magában viselte a kudarc elemeit. Ellenben a népek jogosult képviselőinek kezdeményezése sikert ígérne. Ez irányban egy gondolatot bátorkodom Méltóságatok figyelmébe ajánlani.

A német, magyar és osztrák parlamentek ajánlatot tehetnének az angol, a francia és amerikai parlamenteknek, hogy titkos szavazással választandó három-három tagjuk nem kötelező eszmecsere indítása végett, a Szentatya vagy képviselőjének elnöklete alatt, rövid tartamú interparlamentáris konferenciára gyűljenek egybe. Ilyen meghívást egy parlament sem utasíthatna vissza, elfogadását megakadályozni egy kormány sem merésznél. Bizonyára nem utópia azon remény, hogy hat állam legbölcsebb és legtekintélyesebb képviselőinek találkozási megteremtése azon atmoszférát, amelynek fuvallata a gyűlölet lángját eloltaná. A kölcsönös bizalom helyreállításával a megértésnek, a megegyezésnek útját egyengethetné. A művet befejezni a kormányok föladata volna.

Azon kérelemmel fordulok Méltóságatokhoz, hogy ezen eszmét, ha azt életképesnek vélik, felkarolni és megvalósítását elősegíteni méltóztassanak.

Engedjék meg, hogy kérésemhez egy megjegyzést csatolhassak.

A magyar parlamentet teljes joggal, nagy hagyományok alapján, megilleti az a dicsőség, hogy a jelzett ajánlattal lépjen elő.

Európa államai között a magyar volt az, amelyben a nemzet alkotmányos képviselője, az országgyűlés legkorábban ismerte föl azon természetes jogát, hogy a sorsa fölött döntő külügyi politika irányításában és vezetésében különálló és döntő befolyást gyakoroljon.

Ezen, az irodalomban uralkodó felfogástól eltérő tétel igazolását legközelebb megjelenő tanulmányom számára tartván fön, ⁹ néhány eset fölhozására szorítkozom.

A nagy Hunyadi Mátyás, noha az autokrata hajlamaival foglalta el a trónt, mikor 1462-ben Frigyes császárral béketárgyalásokat indított meg, országgyűlést hirdetve, a köznemességet fejenként megjelenésre szólítva fel, meghívólevelében hirdette, hogy „mivel a korona visszaszerzésének ügye és a fennforgó viszályok kiegyenlítése az összes rendeket érdekli, szükséges, hogy a döntés az ő közreműködésükkel következék be”. Az országgyűlés azután a királlyal együtt választotta meg, és látta el utasítással a béke megkötésére kiküldött követeket.

A békeszerződés egy következő országgyűlésen a király és a rendek által külön-külön erősített meg. Mátyás halála után 1491-ben a II. Ulászló és Miksa római király között létrejött békeszerződéstől az országgyűlés a megerősítést megtagadta, azt a nemzet érvénytelennek tekintette.

1506-ban Ulászló király Miksával újabb béketárgyalásokat indítván meg, a békebiztosok megválasztását és utasítással ellátását a király és az országgyűlés közösen

⁹ Fraknói az alábbi tanulmányára, valamint annak folytatására célzott: FRAKNÓI 1917/c; 1917/d.

eszközölték, részükre a király és a rendek külön-külön megbízóleveleket állítottak ki. A békeszerződés, az oklevél tanúsága szerint egyrésztől Miksa római király, másrésztől II. Ulászló magyar király „és Magyarország rendei” között kötött meg.

Nemcsak ezen, a magyar közjog egyik sarkalatos tételét, a szabad királyválasztást érintő szerződésekkel szemközt, hanem a nemzetközi összeköttetések egész területén érvényesítette a magyar nemzet az ő jogait, melyek előtt egész Európa tisztelettel hajolt meg.

Mikor a pápa, a francia és a német királyok Velence ellen kötött szövetségükbe belépésre hívták föl 1509-ben II. Ulászlót, az országgyűlést hirdetett. „Mivel – írja a meghívóiratban – mi megszoktuk az ország közjávárt illető fontos ügyekben híveink tanácsát kikérni. a válasz megadását híveink egyetemes elhatározásától tettük függővé.”

A nevezett uralkodók kénytelenek voltak az országgyűléshez intézett meghívólevéllel látni el követeiket, kik izenetüket az országgyűlés színe előtt terjesztették elő; az országgyűlés határozta el a ligába való belépést, mire a követek (a bécsi titkos levéltárban imént föltalált) nyilatkozataikban a király és „az egész Magyarország” irányában vállaltak uralkodóik részéről kötelezettségeket.

Midőn a történetíró a büszkeség érzésével utal a régmúlt idők ezen emlékeire, nem hallgathatja el azt sem, hogy ha az interparlamentáris konferencia ma létrejönne, Magyarország olyan képviselőket küldhetne oda, kiket tekintély és jellem, államférfiúi képesség és hódító modor tekintetében egyetlen állam megbízottai sem múlnának felül.

A kezdeményezés legfontosabb pontjait az alábbiakban foglalhatjuk össze: 1. Fraknói a két paptársához intézett „nyílt levél” műfaját választotta, vagyis arra számított, hogy a magyar katolikus egyház két közismert és népszerű személyisége, egyben parlamenti képviselők fogják felkarolni és hitelesíteni a kezdeményezését. A nyilvánosság útján való megszólítással egyértelműen nyomás alá is kívánta helyezni a megszólítottakat. Prohászka Ottokár (1858–1927) székesfehérvári püspökként a főrendiház, Giesswein Sándor (1856–1923) prelátnak, a magyaróvári kerület – egyben az Országos Keresztényszocialista Párt egyetlen – képviselőjeként a képviselőház tagja volt, mindketten élénk közéleti-politikai tevékenységet folytattak. 2. A béketeremtés folyamata elindításának középpontjába – látva a diplomáciai tárgyalások teljes csődjét – az egyes országok népképviselését megvalósító országgyűléseket kívánta állítani, mégpedig úgy, hogy a központi hatalmak és az antant országainak parlamentjei 3-3 tagot delegálnak egy nemzetközi béketárgyalásra. 3. A folyamat a semleges, ám nemzetközi tekintéllyel bíró katolikus egyházfő elnöklése mellett menne végbe, Fraknói nyilván arra számított, hogy ez minden hadviselő fél számára elfogadható. 4. A magyar országgyűlést – Fraknói konklúziója szerint – megilleti a kezdeményezés joga, amire számos történeti példát hozott fel.

Ez utóbbi kapcsán meg kell jegyezni, hogy mind a központi, mind az antant hatalmak irányába igyekezett kiegyensúlyozottan, előbbieket hibáit is felemlegetve fogalmazni, továbbá a kiváló pap-történész azokból a (mohácsi vész előtti) időszakból hozott fel történeti illusztrációkat, amikor a magyar királyság önálló euró-

pai tényező volt. Fraknói így, feltételezhetjük, szándékosan hagyta figyelmen kívül, hogy az Osztrák–Magyar Monarchiában a diplomácia „közös ügynek” számított, a magyar országgyűlésnek abba a Habsburgokkal való együttélés négy évszázada alatt nagyon is korlátozott beleszólási lehetőségei voltak. (A béketervnek így inkább csak járulékos eleme lehetett volna a dualista rendszerben a magyar fél mozgásterének kiszélesítése.) Mindenesetre a magyar parlamentarizmus 15–16. századi előzményei mint az európai béketeremtés hivatkozási alapja újszerű kezdeményezésként hangzott, nem meglepő, hogy megfogalmazója a magyar történeti kutatások iránt elkötelezett pap tudós volt.

Fraknói béketervének fogadtatása

A sajtó részletesen, és többnyire tárgyilagosan ismertette Fraknói kezdeményezését,¹⁰ bár *Az Újság* gunyorosan kommentálta a béketervet, mondván, nehéz lesz találni három olyan parlamenti képviselőt, „ki egymás mellett megfér békében”, továbbá „a mai vasúti menetrend szerint nem vezet minden út Rómába”,¹¹ s legalábbis szkeptikus volt abban a tekintetben, hogy mennyire lehet egyáltalán sikeres az Apostoli Szentszék bármilyen nagypolitikai kérdés, akár a háború kimenetele befolyásolásában. A sajtóban megjelentek olyan hírek, hogy Fraknói terve komoly visszhangot váltott ki Ausztriában, például Bécs polgármestere is magáévá tette az elveit,¹² de állítólag német háborúellenes körök is felfigyeltek rá.¹³

Olyan hír is megjelent, hogy külföldi diplomáciai körök komolyan fontolóra vették Fraknói javaslatának megvalósítását,¹⁴ az ilyen típusú hírek azonban inkább csak a felfokozott békevágytól fűtött túlzásoknak tudhatók be, valójában nélkülöztek a megvalósíthatóság feltételeit. Fraknói ötletét is hamar elsodorták a háborús frontokról és más diplomáciai kezdeményezésekről érkező hírek. A dicsőnek tekintett történelmi múltból, vagyis a régi magyar királyok országgyűléseinek tanulságaiból merített érvelés, több száz évvel korábbi okleveles adatok pedig a Fraknóihoz hasonló értelmiségiek számára elgondolkodtatók is lehettek, azonban a napi politika gyakorlatában kevesek számára voltak meggyőzőek és cselekvésre készítőek.

Prohászka Ottokár a nyilvánosság előtt nem is reagált Fraknói felhívására. A főrendiházban nem szólalt fel, amit magánlevelében azzal magyarázott, hogy Csernoch János esztergomi érsek a katolikus egyház nevében tolmácsolta a pápa békeszózatát, így az ő felszólalása okafogyottá vált: „Úgy érzem, hogy felelettel tartozom Méltóságodnak a »Nyílt levél« ügyében, melyet hozzám is intézni méltóztatott. Köszönöm, hogy a levelet megírta, hiszen látjuk, hogy mily visszhangot keltett; hogy pedig én nem szólaltam föl a Főrendiházban, annak oka az, hogy a

¹⁰ *Pesti Hírlap* 1917. szeptember 9. 8; *Világ*, 1917. szeptember 9. 3; *Magyarország* 1917. szeptember 9. 2.

¹¹ *Az Újság* 1917. szeptember 16. 12.

¹² *Alkotmány* 1917. szeptember 13. 6.

¹³ *Előre* 1917. szeptember 12. 4.

¹⁴ *Népszava* 1917. szeptember 13. 3.

hercegprímás volt hivatva a békéről is szólni, amint azt meg is tette, ha nem hivatkozott is a »Nyílt levélre«, s így énnekem a fölszólalás után már nem volt mit tennem, mert ugyanazt ismételtém volna.”¹⁵ Csernoch szeptember 13-i beszédében általánosságban beszélt a béke ügyéről, a pápának a fegyvernyugvás iránti elkötelezettségéről, és nem mulasztotta el hangsúlyozni, hogy „a mi háborúnk [...] kezdetétől fogva védelmi háború volt”, melybe a monarchia kényszerből sodródott bele. Nagy általánosságban hangoztatta a népek békevágát, méltatta a pápa kezdeményezését – de ennél konkrétan az érsek nem foglalt állást.¹⁶

Prohászka kétségtelenül nagyon udvarias volt a hozzá amúgy is közel álló Fraknóihoz, bár szavaiból egyértelműen kitűnik, hogy elvi okokból is idegenkedett attól, hogy nyilvánosan foglaljon állást a történetíró béketervének támogatása ügyében. (Talán maga is értelmetlennek tartotta, lásd erről alább.) A püspököt élénken foglalkoztatta a háború kérdése, de annak sokkal inkább morális tartalmának elemzése, a háború utáni hazai és nemzetközi helyzet érdekelte.¹⁷ A témával foglalkozó elemzések alapján úgy tűnik, a béketeremtés gyakorlati, politikai kérdései kevésbé keltették fel Prohászka figyelmét, erre utalhat, hogy néhány hónappal később a „hungarizmus” programhirdetése kapcsán zsidóellenes tartalommal már a háborús szenvedésekért való felelősség kérdését feszegette,¹⁸ és tanulságos egy parlamenti megnyilvánulása is. 1918. július 31-én Berzeviczy Albert arról beszélt, hogy „ennek a háborúnak jelenségeivel szemben olyanok, akik magukat magyaroknak nevezik, összeállanak, vagy legalább közeledést tanúsítanak azokhoz, akik az országot szétdarabolni kívánják, vagy ezen szétdarabolásra irányuló törekvéseket elősegítik”, amikor Prohászka félreérthetetlen éllel közbekérdezett: „Kik azok?”¹⁹

Prohászkaival ellentétben a szociális kérdések iránt szintén elkötelezett Giesswein Sándor nagyon is fontosnak tartotta a béketeremtés gyakorlati lépéseinek végiggondolását, az ügy melletti aktív, hatékony fellépésre irányuló útkeresést.²⁰ Bár a megvalósíthatósággal kapcsolatosan voltak kétségei, Giesswein eleget tett Fraknói felszólításának, és a parlamentben – saját álláspontjába fűzve – ismertette a terve-

¹⁵ Prohászka Ottokár Fraknói Vilmosnak. Székesfehérvár, 1917. szeptember 16. OSzKKt. Levelestár.

¹⁶ *Főrendiházi napló* V. 25–27; *Alkotmány* 1917. szeptember 14. 1. Ez a felfogás hatotta át a szeptember 23-i katolikus békenagygyűlés előkészületeit is: *Alkotmány* 1917. szeptember 9. 1.

¹⁷ Prohászka háború alatti tevékenységét összefoglalták életrajzai: GERGELY 1994, 156–162; SZABÓ 2007, 117–120; REICHMANN 2015, 107–166. Több tanulmány részletesen is elemezte a püspök háborúval kapcsolatos nézeteit: MÓZESSY 2009 (utóbbi átdolgozott formában: MÓZESSY 2015); FEJÉRDY 2015; TURBUCZ 2022, 187–189.

¹⁸ FAZEKAS 2015, 8–15.

¹⁹ *Főrendiházi napló* V. 209. Ekkor mondta el egyébként a választójoggal kapcsolatos nagy beszédét is: *Főrendiházi napló* V. 212–216.

²⁰ Giesswein Sándornak összefoglaló életrajza nem készült, szociális programjára vonatkozó tanulmányokból lásd például: SARNYAI 2019. Legutóbbi életrajzában háború alatti közéleti tevékenységére: KLESTENITZ 2019, 44–46.

zetet.²¹ Szóba hozta ő is a pápa békekezdeményezését, és ismertette Fraknói („a magyar tudományosság egyik ékessége”) fontosabb téziseit is, hangsúlyozva, hogy a püspök történész legfőbb javaslatát „nem indítványként, csak ismertetésként” terjeszti a T. Ház elé. (Vagyis azt, hogy Németország, Ausztria és Magyarország, valamint Anglia, az Egyesült Államok és Franciaország parlamentjeinek 3-3 tagú küldöttségeiből alakítsanak nemzetközi béketeremtő fórumot.) Giesswein egyébként beszédében elkötelezte magát a demokrácia eszméje mellett is: felfogása szerint az általános választójogra épülő demokratikus politikai berendezkedés tudja csak megteremteni a háború utáni tartós békét. („Igenis, ha minden népnél meglesz az igazi demokrácia, akkor a népek meg fogják egymást érteni és akkor ebből a demokráciából kialakulhat a népek szövetsége. Mert vagy egy új barbárság következik el, vagy pedig az európai nemzetek egyetértő békeszövetsége fog megalakulni: más választásunk nincs. De hogy ez létrejöjjön, annak előfeltétele az igazi demokrácia megalkotása.”)

Giesswein pár nappal később részletesen is nyilatkozott Fraknói béketervéről.²² A béke iránt elkötelezett és aktív prelátus tagja volt a „Tartós béke nemzetközi bizottságának”, folyamatosan próbálta külföldi kapcsolatait a háború mielőbbi méltányos befejezése érdekében mozgósítani. Már júliusban is részt vett Oslóban a bizottság egyik szakosztályának értekezletén, ahol elkötelezték magukat a résztvevők az annexió nélküli békekötés és a népek önrendelkezési jogának népszavazások útján történő érvényesítése mellett. Elmondta, hogy a küszöbön álló berni kongresszus foglalkozni fog Fraknói béketervével, de nem rejtette véka alá kritikus véleményét sem: „Sajnos, hogy ez a különben nagyon megszívlelni való javaslat abban a nagy hibában szenved, hogy kivihetetlen.” Méghozzá szerinte több okból is: először kifogásolta, hogy Fraknói „elfeledkezett” a többi hadviselő fél (Olaszország, Oroszország, Törökország stb.) parlamentjeinek bevonásáról, továbbá úgy vélte, ha a törvényhozások többségi szavazással delegálják tagjaikat, akkor olyanok képviselhetnék az országokat, akik „javarészt háborús irányzatú politikát csinálnak, a kisebbségek, a békepárti csoportok egyáltalán nem jutnának szóhoz”.²³ Éppen ezért fontosabbnak vélte a berni konferenciát és a hasonló kezdeményezéseket. (Előbbit egyébként Giesswein mellett a határozottan békepárti Károlyi Mihály képviselte még Magyarországot.)

Fraknói béketervének második felvonása, utóélete

Fraknói Vilmos azonban nem adta fel, átdolgozta a béketervét, és a következő év nyarán újra megpróbálta a megvalósítás felé indítani. Két vonatkozásban változtatott a korábbi stratégián: egyrészt érvelését nem arra építette, hogy a magyar királyok már a történelmi időkben is a parlamenttel hoztak közös diplomáciai döntéseket, ellenében a nyugati országok uralkodóival, akik felségjogként maguknak tartották fenn a

²¹ *Képviselőházi napló* XXXVII. 32–35; *Alkotmány* 1917. szeptember 13. 6.

²² ARANYOSSY Pál: A berni konferencia kilátásai. *Pesti Napló* 1917. szeptember 19. 3.

²³ Lásd erről például: EGRY 1917.

háború és a béke kérdését (megjegyezzük, ez a történeti elsőre való önértetes hivatkozás nem is lehetett túlságosan vonzó érv mások szemében), továbbá megpróbált szövetségeseket találni a kezdeményezéséhez. Az általa megfogalmazott szöveggel megkereste egy osztrák és egy német kollégáját, Ludwig Quiddét és Heinrich Lammascht, akiknek az észrevételeivel egybegyúrva a béketervet 1918. június 20-án az Interparlamentáris Unió elé terjesztették.²⁴ Fraknói és társai (a később a sajtóban „naiv triáznak” nevezettek) jól előkészített békekonferenciát szorgalmaztak, mondván, „a kényszerbéke újabb háború bölcsője lehet”. Továbbra is a nemzeti parlamenteket akarták a béke megteremtésének középpontjába állítani, viszont ekkor már valamennyi hadviselő ország törvényhozásának 3-3 képviselőjére számítottak, és az Interparlamentáris Unió megfelelő intézménynek tűnt az elképzelés megvalósítására.

Hamar megjelentek azonban ezúttal is a tervezettel szembeni kifogások, például azzal kapcsolatosan, hogy az antanthoz ekkor már jóval több ország tartozott, mint a központi hatalmakhoz (vagyis többséget alkottak volna a parlamenti delegáltak), Lammaschnak – korábbi tevékenysége miatt – a neve sem csengett jól az antant szimpatizánsai körében.²⁵ Utóbbiak között egyébként egymásnak ellentmondó hírek jelentek meg augusztus végén – szeptember elején a béketerv fogadtatásáról. Először arról, hogy Lord Weardale, az Interparlamentáris Unióban a britek vezetője elfogadhatatlannak nevezte a Fraknói-csoport béketervét,²⁶ ezért „egyik kísérlet a másik után lanyhul el és [...] ezek a kísérletek minden jóhiszeműségük dacára is kevés reménnyel biztathatnak”.²⁷ Fraknói viszont cáfolni próbálta ezeket az értesítéseket, ő úgy tudta, hogy Weardale nagyon is nyitott a béketárgyalások megkezdésére (csupán a teljes nyilvánossághoz ragaszkodik háttéralkuk helyett), és mivel a németek álláspontját is sokkal békülékenyebbnek, a monarchia parlamentjeit pedig kompromisszumokra nyitottaknak látta, optimistán tekintett tervezetük megvalósíthatóságára.²⁸

Sem az idő rövidege, sem a frontokon és a hátszágokban kialakult helyzet nem kedvezett Fraknói béketervének realizálására. Maga a történész püspök is mintha belátta volna ezt a témában adott utolsó nyilatkozatában.²⁹ Ebben Fraknói

²⁴ *Budapesti Hírlap* 1918. június 28. 10; *Az Újság* 1918. június 28. 11; *Magyarország* 1918. június 30. 2. Ludwig Quidde (1858–1941) német történész, és elkötelezetten békepárti közszereplő. (1927-ben Nobel-békedíjat kapott.) Heinrich Lammasch (1853–1920) osztrák jogász és egyetemi tanár, a pacifizmus szószólója, később 1918. október 28. és november 11. között a császári Ausztria utolsó miniszterelnöke. Az Interparlamentáris Unió 1889-ben jött létre, mint a szuverén államok törvényhozásainak együttműködési fóruma, ma is működő nemzetközi intézmény. 1914–1920 között székhelye Oslóban volt.

²⁵ *Budapesti Hírlap* 1918. július 2. 11.

²⁶ *Friss Újság* 1918. augusztus 20. 1; *Magyarország* 1918. augusztus 21. 3. Philip James Weardale (1847–1923) liberális politikus, később azok közé tartozott, akik a háború után Magyarország számára méltányosabb feltételeket szorgalmaztak.

²⁷ *Pesti Napló* 1918. augusztus 21. 3.

²⁸ VÉSZI Margit: Fraknói püspök nyilatkozik békekezdeményezésről. *Az Est* 1918. szeptember 1. 3.

²⁹ TÁBORI Kornél: Az elkésett bünbánat. Beszélgetés Fraknói püspökkel. *Pesti Napló* 1918. október 8. 3–4.

további részleteket is elárult (a teljes terjedelmében egyébként nem publikált, viszont a külügyminisztériummal és Károlyi Mihállyal is megosztott) dokumentumból. Például arról, hogy a béke legfőbb akadályának Fraknói azt látta, hogy a németek szélsőségesen ragaszkodnak Elzász-Lotharingiához (szerinte a terület hovatartozását az ott élők népszavazására kellett volna bízni), a német makacskodás pedig már a monarchia kormánya számára is káros következményekkel járt. Tervezete egyébként – megítélése szerint – továbbra sem veszítette el érvényességét, sőt, úgy vélte, a német álláspont puhulása akár még aktuálissá is teheti: „Ma is abban a meggyőződésben vagyok, hogy a magyar parlamentnek módot kellene arra keresni, hogy ilyen javaslattal forduljon külügyi kormányra [= külügyi kormányunk?] a német birodalomhoz. Ezzel végre elismernék a népek önrendelkező jogát. Ez a bázis, amelyen még talán sikerük lehet. A parlamentarizálás mellett azért volna szükség Németország részéről egy ilyen konkrét tényre állni elő, hogy semmiféle kétség ne férközzék elhatározásának őszinteségéhez, amely szerint a népek önrendelkező jogát respektálja, érvényességét elősegíti.” Alapvető eszméjét (miszerint „a népképviseltek titkos szavazás által választandó tagjai bizalmas értekezleten megbeszéljék a béke helyreállításának módozatait”) azért is érvényesnek tartotta, mert a kormányok közötti tárgyalások mindig megfeneklettek, és a parlamenti nyilvánosság is a békekötés felé kényszerítette volna a háborúzó feleket – vélekedett a püspök.

A Fraknóival riportot készítő kiemelkedő újságíró, Tábori Kornél egykori, alig három héttel a monarchia összeomlása előtt megfogalmazott konklúziója talán egyben a történész püspök békére irányuló erőfeszítéseinek ma is érvényes summázatát adja: „A bismarcki kevélység, amellyel minden józan javaslatot visszalöktek a németek, ma már, úgy látszik, alábbhagyott, de viszont attól kell tartani, hogy Berlinben és a bécsi Ballplatzon egyformán elkéstek már minden efféle javaslat realizálásától. Fraknói és tudós társai hasztalanul törték a fejüket és dolgoztak, a diplomáciai tökfilkók álfölénye mind a mai napig útját állta minden okos tanács elfogadásának.”

Források

OSzKKt. – Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára.
Levelestár

FRAKNÓI 1916/a

FRAKNÓI Vilmos: Az osztrák-magyar kormány területi ajánlatai Olaszországnak. *Budapesti Szemle* 168/479. 1916, 178–201.

FRAKNÓI 1916/b

FRAKNÓI Vilmos: Diplomáciai tárgyalások Romániával (1914–1916). *Budapesti Szemle* 168/480. 1916, 321–353.

FRAKNÓI 1917/a

Wilhelm FRAKNÓI: *Kritische Studien Geschichte des Dreibundes, 1882–1915*. Budapest, Friedrich Kilians Nachfolger, 1917.

FRAKNÓI 1917/b

FRAKNÓI Vilmos: A hármas-szövetség agóniája. *Budapesti Szemle* 169/482. 1917, 208–232.

FRAKNÓI 1917/c

FRAKNÓI Vilmos: A magyar országgyűlések befolyása a külpolitikára. *Budapesti Szemle* 172/490. 1917, 1–15.

FRAKNÓI 1917/d

FRAKNÓI Vilmos: A tolnai országgyűlés külügyi actiója 1518-ban. *Budapesti Szemle* 172/491. 1917, 211–225.

FRAKNÓI 1918

FRAKNÓI Vilmos: Anglia politikája a világháború kitörése előtt. *Magyar Figyelő* 10/8. 1918, 305–324.

FRAKNÓI 1919

Wilhelm FRAKNÓI: *Die ungarische Regierung und die Entstehung des Weltkrieges*. Wien, L.W.Seidel & Sohn, 1919.

Főrendiházi napló

Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés főrendiházának naplója. I–V. Budapest, Athenaeum, 1910–1918.

Képviselőházi napló

Az 1910. évi június hó 21-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. I–XLI. Budapest, Athenaeum, 1910–1918.

Bibliográfia

EGRY 2017

EGRY Gábor: Világ szakszervezetei, egyesüljetek? *Hadszintér & Hátország* 2017. október 10. Internet: hat-had.blog.hu/2017/10/10/vilag_szakszervezetei_egyesuljetek (letöltés: 2022. jún. 12.)

FAZEKAS 2015

FAZEKAS Csaba: Prohászka Ottokár és a „hungarizmus” fogalmának genezise. *Múltunk* 60/2. 2015, 4–34.

FEJÉRDY 2015

FEJÉRDY András: Prohászka Ottokár és a nagy háború. *Vigilia* 80/5. 2015, 329–339.

GÁRDONYI 2015

GÁRDONYI Máté: A Szentszék és az I. Világháború. *Vigilia* 80/5. 2015, 322–328.

GERGELY 1994

GERGELY Jenő: *Prohászka Ottokár, „a napbaöltözött ember”*. Budapest, Gondolat, 1994.

KLESTENITZ 2019

KLESTENITZ Tibor: A párbeszéd embere. Giesswein Sándor arcképe. In: *A modern magyar katolikus politizálás arcképcsarnoka. 75 éves a Kereszténydemokrata Néppárt*. Szerk. PETRÁS Éva. Budapest, Gondolat, 2019. 33–49.

MÓZESSY 2009

MÓZESSY Gergely: Prohászka Ottokár és a „nagy háború”. In: *Prohászka-tanulmányok, 2007–2009*. Szerk. MÓZESSY Gergely. Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2009, 33–44.

MÓZESSY 2015

MÓZESSY Gergely: A „nagy háború” hatása Prohászka Ottokár életművére. In: *Egy ezred év viharaiban meg nem rendült törhetetlen hűség. Székesfehérvár, Magyarország és a Nagy Háború*. Szerk. SZAKÁLY Sándor. Budapest, L’Harmattan, 2015, 63–75.

REICHMANN 2015

Bettina REICHMANN: *Bischof Ottokár Prohászka (1858–1927). Krieg, christliche Kultur und Antisemitismus in Ungarn*. Paderborn, Schöningh, 2015. (Veröffentlichungen der Kommission für Zeitgeschichte Reihe B. Forschungen.)

SARNYAI 2019

SARNYAI Csaba Máté: Giesswein Sándor keresztényszociális reformeszméinek kulcsfogalmai. *Egyháztörténeti Szemle* 20/2. 2019, 63–73.

TÓTH 2018

TÓTH Krisztina: Fraknói Vilmos, a sokoldalú tudós és paptörténész. *ujkor.hu*. 2018. május 12. Internet: ujkor.hu/content/175-eve-szulett-fraknoi-vilmos-sokoldalutudos-es-paptortenesz (letöltés: 2022. jún. 12.)

TURBUCZ 2022

TURBUCZ Péter: Mozgósított filozófia: Alexander Bernát, Bartók György és Prohászka Ottokár háborús nézetei hadi beszédek tükrében. *Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio Philosophica* 26/1. 2022, 181–192.